

# ASPEKTY PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE

w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 11 marca 2016 r.  
Wybrane zagadnienia

**Adam Grochoła**

prokurator Prokuratury Rejonowej w Słubicach

*Prowadzi i nadzoruje postępowania karne, w tym o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, prowadzi referat pozakarny, gdzie zajmuje się m.in. postępowaniami wyjaśniającymi z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz na ich kanwie kieruje środki prawne i występuje przed sądem; członek Zespołu Interdyscyplinarnego ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie przy Urzędzie Miasta i Gminy w Słubicach. Od 2012 r. prowadzi szkolenia dla pracowników socjalnych, pracowników oświaty oraz kuratorów sądowych z zakresu prawa karnego, prawa rodzinnego i przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Współpracuje z ośrodkami pomocy społecznej z województwa lubuskiego oraz Fundacją Rozwoju Demokracji Lokalnej i Stowarzyszeniem „Niebieska Linia”.*

**asp. Dorota Kozłowska**

instruktor Zakładu Służby Prewencyjnej CSP

*Certyfikowany specjalista w zakresie pomocy ofiarom przemocy w rodzinie (certyfikat wydany przez Instytut Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”), absolwentka I st. Studium Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie Stowarzyszenia na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” oraz II st. Studium Pomocy Ofiarom Przemocy w Rodzinie Instytutu Psychologii Zdrowia Polskiego Towarzystwa Psychologicznego Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”.*

Zmieniona rzeczywistość prawnokarna, spowodowana nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z dnia 11 marca 2016 r.<sup>1</sup>, zrodziła liczne pytania przedstawicieli podmiotów realizujących obowiązki z zakresu przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie o możliwości podejmowania działań na rzecz ochrony prawnej interesów osób pokrzywdzonych oraz kierunku prawnego oddziaływania na sprawców przemocy wobec swoich najbliższych. Problemy te były zgłaszane częstokroć podczas szkoleń z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Odpowiadając na wyżej określone potrzeby, autorzy niniejszego artykułu przedstawiają najważniejsze, ich zdaniem, zagadnienia z tego obszaru, tak aby umożliwić podmiotom zaangażowanym w przeciwdziałanie przemocy domowej nabycie i poszerzenie umiejętności interpretacji norm prawnych regulujących omawianą problematykę. Autorzy mają jednocześnie nadzieję, że uzyskana w ten sposób wiedza przyczyni się do zwiększenia skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie ze strony instytucji i organizacji służbowo lub zawodowo zajmujących się tą tematyką.

## Założenia znowelizowanej procedury karnej

Głównym założeniem nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z dnia 11 marca 2016 r. było uczynienie procesu karnego bardziej skutecznym w dążeniu do ustalenia stanu faktycznego oraz do ustalenia, czy osoba oskarżona o popełnienie danego przestępstwa rzeczywiście się go dopuściła. Modyfikacja mode-

lu postępowania miała służyć przywróceniu aktywniejszej roli sądu w toku procesu i zapewnieniu w maksymalnym stopniu zgodności ustaleń faktycznych z prawdą materialną, a także miała podnieść efektywność ścigania.

Z drugiej natomiast strony, niniejszą nowelizacją utrzymano w mocy te przepisy poprzedniej nowelizacji Kodeksu postępowania karnego, obowiązującej w okresie od 1 lipca 2015 r. do 14 kwietnia 2016 r.<sup>2</sup>, które przyczyniały się do przyśpieszenia i odformalizowania procesu karnego, jak również poszerzały prawną ochronę osób pokrzywdzonych.

W szczególności pozostawiono rozwiązania dające możliwości orzekania pod nieobecność oskarżonego, gdy sąd uzna jego obecność na rozprawie za uprawnienie, a nie obowiązek i jedynie zawiadomi go o terminie rozpoznania sprawy. Utrzymano w mocy też katalog środków zapobiegawczych ustalony przez wcześniejszą nowelizację Kodeksu postępowania karnego, łącznie z obowiązującym właśnie od 1 lipca 2015 r. art. 275a kpk, stanowiącym podstawę do zastosowania wobec sprawcy przemocy w rodzinie nakazu natychmiastowego opuszczenia lokalu zajmowanego z osobą pokrzywdzoną przestępstwem z użyciem przemocy.

Poprzednia nowelizacja przepisów postępowania karnego – z 2015 r. – wprowadzała proces kontradyktoryjny, w którym rola sądu uległa znacznemu zmarginalizowaniu. Sąd ograniczał się jedynie do oceny dowodów przedstawionych przez strony. Tylko w wyjątkowych wypadkach, uzasadnionych szczególnie okolicznościami, sąd mógł dopuścić i przeprowadzić dowód

z urzędu. To na prokuratorze prowadzącym śledztwo ciążył obowiązek udowodnienia winy oskarżonego.

Przywrócenie modelu postępowania karnego obowiązującego do 30 czerwca 2015 r. oznacza, że zasada prawdy materialnej, zgodnie z którą podstawą wszelkich rozstrzygnięć powinny być prawdziwe ustalenia faktyczne, na nowo odgrywa podstawową rolę w procesie.

Ustawodawca nie zrezygnował z zasady kontradiktoryjności, jednak ograniczył jej zastosowanie. Nadal jest ona obecna w procedurze karnej, jednak już nie w tak dominującym stopniu, jak to miało miejsce dotychczas.

Zgodnie z przyjętą nowelizacją obowiązuje mieszany, kontradiktoryjno-inkwizycyjny model postępowania jurysdykcyjnego oraz funkcjonalnie z nim połączony rozpoznawczy charakter postępowania przygotowawczego, przewidujący utrwalanie dowodów. W celu ponownego skorelowania ze sobą przyjętych rozwiązań prawnych powrócono do obowiązującej przed 1 lipca 2015 r. dyrektywy, wedle której należy dążyć do wyjaśnienia wszystkich istotnych okoliczności sprawy, a dopiero w razie niemożności usunięcia istniejących wątpliwości – rozstrzygnąć je na korzyść oskarżonego<sup>3</sup>.

W obecnym stanie prawnym strony postępowania (oskarżyciel publiczny, oskarżyciel posiłkowy, oskarżony) zachowują jednakowe uprawnienia, gwarancje procesowe, prawo do zgłaszania wniosków dowodowych, uczestnictwa w czynnościach procesowych czy też polemiki. Jednakże w przeciwieństwie do poprzedniego modelu postępowania karnego sąd posiada pełne prawo do dopuszczania dowodów z urzędu i samodzielnego prowadzenia czynności procesowych, a jego zadaniem jest ustalenie, czy rzeczywiście osoba, którą postawiono w stan oskarżenia, dopuściła się zarzucanego jej czynu, a także ustalenie, jak w rzeczywistości przebiegało inkryminowane zdarzenie.

Zgodnie z treścią art. 2 § 1 kpk<sup>4</sup>, przepisy niniejszego kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby:

- 1) sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności (a nie – jak było w okresie od 1 lipca 2015 r. do 15 kwietnia 2016 r. – sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba, której nie udowodniono winy, nie poniosła tej odpowiedzialności);
- 2) przez trafne zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa zostały zrealizowane zadania postępowania karnego dotyczące nie tylko zwalczania przestępstw, lecz także zapobiegania im oraz umacniania poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego;
- 3) zostały uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności;
- 4) rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie.

Z kolei art. 2 § 2 kpk stanowi, że podstawą wszelkich rozstrzygnięć powinny być prawdziwe ustalenia faktyczne.

### Przywrócenie pełnej inicjatywy dowodowej sądu oraz zasada szybkości postępowania

Jak wynika z art. 366 § 1 kpk, przewodniczący kieruje rozprawą i czuwa nad jej prawidłowym przebiegiem, bacząc, aby zostały wyjaśnione wszystkie istotne okoliczności sprawy. Natomiast zgodnie z § 2 tegoż artykułu przewodniczący powinien dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło na pierwszej rozprawie głównej. Sąd jednakże może się skutecznie bronić przed przerzucaniem odpowiedzialności za poszukiwanie dowodów, gdyż nic nie zwalnia prokuratora z ich przedstawienia w akcie oskarżenia.

W zasadzie aktywność sądu powinna się ograniczać do przeprowadzenia dowodów zawnioskowanych przez strony.

W myśl art. 344a § 1 kpk sąd przekazuje sprawę prokuratorowi w celu uzupełnienia śledztwa lub dochodzenia, jeżeli akta sprawy wskazują na istotne braki tego postępowania, zwłaszcza na potrzebę poszukiwania dowodów, zaś dokonanie niezbędnych czynności przez sąd powodowałoby znaczne trudności.

Przekazując sprawę prokuratorowi, sąd wskazuje kierunek uzupełnienia, a w razie potrzeby także odpowiednie czynności, jakie należy przedsięwziąć (art. 344a § 2 kpk). Na postanowienie, o którym mowa powyżej, służy stronom zażalenie.

Po uzupełnieniu śledztwa lub dochodzenia oskarżyciel publiczny składa nowy akt oskarżenia lub podtrzymuje poprzedni, kieruje do sądu wniosek o warunkowe umorzenie postępowania albo postępowanie umarza (art. 344b kpk).

W sprawach związanych z przemocą domową sąd przekazuje sprawę prokuratorowi w celu uzupełnienia w szczególności w sytuacji, gdy:

- 1) nie uzyskano opinii biegłych dotyczących charakteru i dotkliwości obrażeń pokrzywdzonych;
- 2) są dowody na to, że sprawca jest uzależniony od alkoholu i narkotyków, a nie uzyskano opinii biegłych psychiatrów dotyczących poczytalności;
- 3) na etapie dochodzenia pokrzywdzony przedłożył nośniki danych z zapisem obrazu i dźwięku, a nie dokonano ich oględzin i odtworzenia.

Jak wynika z treści art. 167 kpk, dowody przeprowadza się na wniosek stron albo z urzędu. Przepis ten pozwala na składanie w pełnym zakresie wniosków dowodowych przez strony postępowania, ale także na wykonywanie wszystkich czynności procesowych z urzędu przez organy procesowe – w szczególności przez sąd.

### Co może być dowodem w sprawie dotyczącej przemocy domowej?

W wypadku, gdy pokrzywdzony zgłasza wniosek dowodowy, zgodnie z art. 169 § 1 kpk, konieczne jest, aby sformułował tezę dowodową, czyli wskazał, na jaką okoliczność ma być przeprowadzony dany dowód, i fakultatywnie wskazał sposób jego przeprowadzenia. Wnioski dowodowe mogą zmierzać do wykrycia lub oceny właściwego dowodu (tzw. dowody pośrednie – art. 169 § 2 kpk). Brak wskazania tezy dowodowej, czyli określenia, na jaką okoliczność (odnośnie do jakich zdarzeń) dani świadkowie mają być przesłuchani, jakie zdarzenie ma być udokumentowane przedstawioną dokumentacją medyczną itp., nie stanowi podstawy do oddalenia wniosku, lecz uzasadnia zwrot wniosku z żądaniem uzupełnienia go w określonym terminie<sup>5</sup>. Niewskazanie tezy dowodowej i nieuzupełnienie tego braku w wynikającym z art. 120 § 1 kpk terminie siedmiu dni może skutkować oddaleniem wniosku dowodowego. Postanowienie w tym przedmiocie jest niezaskarżalne, ale organ postępowania korzystający z prawa do pełnej inicjatywy dowodowej może w każdym czasie dopuścić ten dowód z urzędu na podstawie art. 170 § 4 kpk.

W aktualnym stanie prawnym w sprawie o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy na szkodę osoby najbliższej wspólnie zamieszkującej istnieje pełna dopuszczalność wykorzystania dowodów powstałych poza postępowaniem karnym i wytworzonych nie na jego potrzeby, np. w postaci: prywatnych nagrań, dokumentacji medycznej, opinii lekarskich powstałych poza zleceniem sądu czy dokumentów prywatnych.

Dodany nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z 11 marca 2016 r. art. 168a mówi o tym, że dowodu nie można uznać za niedopuszczalny wyłącznie na tej podstawie, że został uży-

## DOWODY W SPRAWIE DOTYCZĄCEJ PRZEMOCY DOMOWEJ

skany z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 Kodeksu karnego<sup>6</sup>, chyba że dowód został uzyskany w związku z pełnieniem przez funkcjonariusza publicznego obowiązków służbowych, w wyniku: zabójstwa, umyślnego spowodowania uszczerbku na zdrowiu lub pozbawienia wolności.

W sprawach z zakresu przemocy domowej pozwala to domniemywać, że praktycznie każda informacja przyczyniająca się do wyjaśnienia okoliczności sprawy (np. zapisy obrazu lub dźwięku, niezależnie od legalności ich pozyskania) będzie mogła być procesowo wykorzystana. Nie uchyla to konsekwencji, jakie mogą grozić w razie naruszenia prawa przy uzyskiwaniu dowodów (np. uzyskiwanie w celu wykorzystania przed sądem informacji za pomocą nielegalnego urządzenia podsłuchowego, włamanie się do skrzynki e-mailowej, przekroczenie uprawnień przez funkcjonariusza publicznego i uzyskanie do celów prywatnych danych z billingów połączeń itp.).

W związku z powyższym dopuszczalne jest przedstawienie przez osobę dotkniętą przemocą domową prywatnego nagrania awantury domowej jako dowodu w sprawie o przestępstwo z użyciem przemocy na jej szkodę. Jeżeli pokrzywdzony będzie uczestnikiem takiej awantury, nie będzie ponosił odpowiedzialności karnej za rejestrację dźwięku czy obrazu bez wiedzy osoby nagrywanej. Zgodnie ze stanowiskiem orzecznictwa i doktryny bowiem z punktu widzenia prawa karnego osoba rejestrująca rozmowę, w której sama uczestniczy i w trakcie której uzyskuje informacje, do których jest uprawniona, nie ponosi odpowiedzialności karnej. Nie odpowiada bowiem za przestępstwo z art. 267 § 3 kk ten, kto posługuje się urządzeniem podsłuchowym w celu uzyskania informacji, do której jest uprawniony<sup>7</sup>.

### Udział pełnomocników w postępowaniu

Z racji specyficznego charakteru spraw, a także właściwości psychofizycznych osób dotkniętych przemocą domową (w szczególności przewlekłego stresu oraz zaburzonej decyzyjności) celowe jest, aby w sprawach karnych w jak najszerszym zakresie korzystały one z pomocy pełnomocnika. W myśl art. 81 § 1 kpk w zw. z art. 88 kpk w brzmieniu określonym nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z 11 marca 2016 r. pełnomocnika przyznaje nie tylko prezes sądu, ale może także tego dokonać referendarz sądowy.

Pełnomocnik może również być przyznany do konkretnej czynności procesowej (art. 87a § 2 kpk). Należy jednak pamiętać, że oczekiwanie na jego wyznaczenie nie wstrzymuje biegu terminów do wniesienia środków odwoławczych od rozstrzygnięć wydawanych przez sądy rejonowe. Zażalenie na postanowienie, zamykające drogę do wydania wyroku, jak również apelacja od wyroku sądu rejonowego nie są bowiem czynnościami objętymi przymusem adwokacko-radcowskim.

Dlatego należy przyjąć jako regułę, że do zaskarżania postanowień o odmowie wszczęcia lub umorzeniu postępowania przygotowawczego nie ma zastosowania art. 127a § 1 kpk, mówiący, iż jeżeli warunkiem skuteczności czynności procesowej jest jej dokonanie przez obrońcę lub pełnomocnika, termin do jej dokonania ulega zawieszeniu dla strony postępowania na czas rozpoznania wniosku o przyznanie pomocy prawnej w tym zakresie.

Zgodnie ze stanowiskiem S. Steinborna: „chodzi tu zatem o czynności procesowe objęte przymusem adwokacko-radcowskim:

- sporządzenie i podpisanie subsydiarnego aktu oskarżenia (art. 55 § 2 kpk),
- sporządzenie i podpisanie apelacji od wyroku sądu okręgowego (art. 446 § 1 kpk),
- sporządzenie i podpisanie kasacji (art. 526 § 1 kpk),

- sporządzenie i podpisanie wniosku o wznowienie postępowania sądowego (art. 545 § 2 kpk) – w tym przypadku przepis art. 127a kpk ma zastosowanie tylko w sytuacji określonej w art. 540b § 1 kpk, ponieważ tylko wówczas złożenie wniosku o wznowienie łączy się z terminem<sup>8</sup>.

W katalogu wymienionych powyżej czynności procesowych nie zostały ujęte zażalenia na postanowienia wydawane w postępowaniu przygotowawczym, w szczególności o odmowie wszczęcia bądź umorzeniu postępowania. Zgodnie z omawianymi przepisami nie ma także konieczności sporządzenia i podpisania przez adwokata czy radcę prawnego apelacji od wyroku sądu rejonowego<sup>9</sup>. Dlatego też złożenie wniosku o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu w sprawach o przestępstwa związane z przemocą w rodzinie nie wstrzymuje biegu terminu do wniesienia środka odwoławczego. Wzmacnia to tezę, iż pokrzywdzony chcący skorzystać z fachowej, nieodpłatnej pomocy powinien złożyć wniosek w tym przedmiocie na jak najwcześniejszym etapie postępowania.

Na podstawie art. 87 § 1 kpk strona inna niż oskarżony (czyli m.in. pokrzywdzony) może ustanowić pełnomocnika. Zdanie pierwsze art. 88 kpk określa, iż pełnomocnikiem może być adwokat lub radca prawny.

Pokrzywdzony może być reprezentowany z urzędu przez fachowy podmiot w razie trudnej sytuacji materialnej. Wynika to z faktu, iż do pełnomocnika ma odpowiednie zastosowanie art. 78 § 1 kpk, co oznacza, że pokrzywdzony, który nie ma pełnomocnika z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono pełnomocnika z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów reprezentacji w sprawie bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (tzw. prawo ubogich). To „należyte wykazanie” polega na wypełnieniu i dołączeniu wraz z wnioskiem o wyznaczenie pełnomocnika (lub w terminie 7 dni od wezwania) oświadczenia o stanie rodzinnym, majątkowym i dochodach. Sąd nie wymaga uwiarygodniania tego oświadczenia zaświadczeniami z urzędu pracy, ośrodka pomocy społecznej itp.

### Zaskarżenie postanowień o odmowie wszczęcia bądź umorzeniu postępowania

Pokrzywdzony w postępowaniu przygotowawczym może zaskarżyć każdą decyzję kończącą postępowanie oraz tę, która narusza jego prawa, w szczególności:

- postanowienie o odmowie wszczęcia śledztwa lub dochodzenia,
- postanowienie o umorzeniu postępowania.

Z uwagi na doniosłość decyzji procesowej o odmowie wszczęcia bądź umorzeniu postępowania oraz uproszczenia towarzyszące wymogom formalnym tych rozstrzygnięć w sprawach prowadzonych w formie dochodzenia (brak konieczności uzasadnienia postanowienia), celowe będzie ustanawianie pełnomocnika z urzędu dla ofiar przemocy. Zalecane także będzie składanie zawiadomień o przestępstwie przez instytucje państwowe i samorządowe zajmujące się w ramach swoich kompetencji przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie, co da im prawo do złożenia zażalenia w razie odmowy wszczęcia bądź umorzenia postępowania.

Zażalenie wnosi się w terminie 7 dni od daty doręczenia postanowienia. O zachowaniu terminu decyduje: jeżeli wnosimy zażalenie bezpośrednio do organu – data wpływu do organu (tzw. prezentata), jeżeli za pośrednictwem poczty – data stempla pocztowego na kopercie i potwierdzenie nadania.

Zażalenie wnosi się zawsze za pośrednictwem organu, który wydał daną decyzję. Jeżeli postanowienie wydał lub zatwierdził prokurator, zażalenie składa się do sądu za pośrednictwem prokuratora.

## Tryb wydawania postanowień o odmowie wszczęcia bądź umorzeniu dochodzenia

Uchyłono obowiązujące od 1 lipca 2015 r. uregulowanie, zgodnie z którym w postępowaniach prowadzonych w formie dochodzenia, jeżeli nie wydano wobec sprawcy postanowienia o przedstawieniu zarzutów, istniała możliwość ich umorzenia przez organ prowadzący (w szczególności Policję) bez zatwierdzenia tych decyzji przez prokuratora. Obecnie każde postanowienie o odmowie wszczęcia bądź umorzeniu dochodzenia zatwierdza prokurator.

Według obecnie obowiązujących przepisów, na podstawie art. 325e § 2 kpk, postanowienia, o których mowa w § 1 (czyli postanowienia wydawane w trakcie dochodzenia, w szczególności o umorzeniu postępowania), z wyjątkiem postanowienia o wszczęciu dochodzenia oraz umorzeniu i wpisaniu sprawy do rejestru przestępstw, zatwierdza prokurator. W tym miejscu należy zaznaczyć, że postanowienia o umorzeniu postępowania i wpisaniu sprawy do rejestru przestępstw dotyczą tylko sytuacji, gdy podstawą do umorzenia jest niewykrycie sprawcy; z reguły taka sytuacja nie zdarza się w sprawach związanych z przemocą w rodzinie. Konsekwencje obowiązującej regulacji są następujące:

- akta sprawy po umorzeniu postępowania przechowywane są w prokuraturze i tam istnieje możliwość zapoznania się z nimi,
  - postanowienie o umorzeniu dochodzenia pomimo obowiązku zatwierdzenia przez prokuratora nie wymaga uzasadnienia, choć w wielu wypadkach wskazane będzie jego sporządzenie.
- W tej sytuacji w sprawach o przemocę domową każde postanowienie o umorzeniu postępowania traktowane jest jako wydane przez prokuratora. Dlatego też zażalenie na postanowienie o odmowie wszczęcia lub umorzeniu postępowania wnosi się do sądu za jego pośrednictwem.

Zgodnie z treścią art. 427 § 1 kpk, w zażaleniu skarżący powinien wskazać rozstrzygnięcie, od którego się odwołuje, oraz podać, czego się domaga. Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego z 11 marca 2016 r. w art. 427 § 1 kpk zniósła obowiązujący w okresie od 1 lipca 2015 r. do 14 kwietnia 2016 r. obowiązek wskazywania przez każdy podmiot w środku odwoławczym konkretnych zarzutów stawianych przeciwko skarżonemu orzeczeniu. Obecnie do ich formułowania są zobowiązane jedynie podmioty fachowe, tj. oskarżyciel publiczny, obrońca, pełnomocnik (art. 427 § 2 kpk).

## Środki zapobiegawcze

Środki zapobiegawcze można stosować w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, a wyjątkowo także w celu zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa. Stosuje się je tylko wtedy, gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełni przestępstwo. W postępowaniu przygotowawczym można stosować środki zapobiegawcze tylko względem osoby, wobec której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów (art. 249 § 1 i § 2 kpk). Poszczególne środki zapobiegawcze mają zastosowanie, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że podejrzany ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec osoby wspólnie zamieszkującej, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził. Prawo do zastosowania środków zapobiegawczych wobec sprawcy przemocy w rodzinie przysługuje w postępowaniu przygotowawczym prokuratorowi, z wyjątkiem tymczasowego aresztowania, które stosuje wyłącznie sąd. W postępowaniu sądowym organem stosującym wszystkie środki zapobiegawcze jest sąd, który może utrzymać w mocy ich obowiązywanie aż do chwili rozpoczęcia wykonania kary.

Katalog środków zapobiegawczych przewidzianych w polskim Kodeksie postępowania karnego został określony w obecnym kształcie przez nowelizację obowiązującą w okresie od 1 lipca 2015 r. do 14 kwietnia 2016 r. i nie uległ zasadniczym zmianom w wyniku nowelizacji z 11 marca 2016 r.

Do środków tych należą:

- tymczasowe aresztowanie,
- poręczenie majątkowe,
- poręczenie społeczne,
- dozór Policji,
- nakaz okresowego opuszczenia przez oskarżonego lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym,
- zawieszenie oskarżonego w czynnościach służbowych lub w wykonywaniu zawodu albo nakazanie powstrzymania się od określonej działalności lub od prowadzenia określonego rodzaju pojazdów lub zakazanie ubiegania się o zamówienia publiczne na czas trwania postępowania,
- zakaz opuszczania kraju (może być połączony z zatrzymaniem paszportu lub innego dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy albo z zakazem wydania takiego dokumentu)<sup>10</sup>.

## Organy uprawnione do stosowania środków zapobiegawczych

Uprawnienie do zastosowania tymczasowego aresztowania posiada wyłącznie sąd, na wniosek prokuratora. Postanowienie sądu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania prokurator może uchylić lub zamienić na inny środek zapobiegawczy w formie postanowienia.

Pozostałe środki zapobiegawcze stosują: w postępowaniu przygotowawczym – prokurator, zaś po skierowaniu sprawy do sądu z aktem oskarżenia – sąd. Przedmiotowe środki mogą być stosowane aż do momentu rozpoczęcia wykonywania kary, przy czym zgodnie z art. 249 § 4 kpk środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania stosuje się tylko w razie orzeczenia przez sąd kary pozbawienia wolności.

W postępowaniu karnym o przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę osoby najbliższej wspólnie zamieszkującej ze sprawcą, w przeważającej większości wypadków szczególną rolę będzie odgrywało odizolowanie sprawcy od pokrzywdzonego. Ta czynność pozwoli na zapewnienie osobie dotkniętej przemocą bezpieczeństwa i zapobiegnie jej dalszemu krzywdzeniu. Ponadto zapewni jej przywrócenie decyzyjności w obrębie toczącego się postępowania, poprzez zapobieżenie naciskom ze strony sprawcy, który mógłby nakłaniać ją do odmowy składania zeznań w trybie art. 182 § 1 kpk bądź do składania zeznań o treści dla niego korzystnej. Opuszczenie przez podejrzanego lokalu ułatwi także udzielenie kompleksowej pomocy osobie dotkniętej przemocą. Do środków zapobiegawczych, wymienionych w dziale VI, w rozdziale 28 Kodeksu postępowania karnego, służących do oddzielenia sprawcy od osoby pokrzywdzonej należą: tymczasowe aresztowanie, oddanie pod dozór Policji (w przypadku żołnierzy – dozór przełożonego wojskowego) wraz z wymienionymi w art. 275 § 2 kpk ograniczeniami swobody podejrzanego, a także wymieniony w art. 275a § 1 kpk nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego przez podejrzanego wspólnie z osobą pokrzywdzoną.

## Tymczasowe aresztowanie

Tymczasowe aresztowanie i pozostałe środki zapobiegawcze można stosować, jeżeli zachodzi:

- 1) uzasadniona obawa ucieczki lub ukrycia się oskarżonego, zwłaszcza wtedy, gdy nie można ustalić jego tożsamości albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu;

## ŚRODKI ZAPOBIEGAWCZE

2) uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne (art. 258 § 1 kpk).

Jeżeli oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo gdy sąd pierwszej instancji skazał go na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata, potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona groźną oskarżonemu surową karą (art. 258 § 2 kpk). Środek zapobiegawczy można wyjątkowo zastosować także wtedy, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku, popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził (art. 258 § 3 kpk).

Decydując o zastosowaniu określonego środka zapobiegawczego, uwzględnia się rodzaj i charakter obaw wskazanych w § 1–3, przyjętych za podstawę stosowania danego środka, oraz nasilenie ich zagrożenia dla prawidłowego przebiegu postępowania w określonym jego stadium (art. 258 § 4 kpk).

Zgodnie z art. 257 § 1 kpk, tymczasowego aresztowania nie stosuje się, jeżeli wystarczający jest inny środek zapobiegawczy. Ta zasada ma szczególne znaczenie w postępowaniu wobec sprawcy przemocy domowej. Na podstawie obserwacji zachowań osób pokrzywdzonych przemocą w rodzinie, poczynionych w toku prowadzonych spraw karnych, trzeba wysnuć wniosek, że pomimo doznanych ze strony sprawców krzywd, pozostają one w dalszym ciągu emocjonalnie z nimi związane i w wielu przypadkach brutalne zachowania, których ofiarami padają, nie osłabiają więzów uczuciowych. W związku z tym w niektórych wypadkach aresztowanie sprawcy może wywołać u osoby dotkniętej przemocą przekonanie, iż swoją postawą (inicjowaniem postępowania, złożeniem zeznań obciążających sprawcę) przyczyniła się do „uwięzienia” bliskiej osoby, a nawet – poczucie, że to ona jest winna zaistnienia sytuacji, w której doznała przemocy. Skutkiem tego może być złożenie przez osobę dotkniętą przemocą wniosku o uchylenie tymczasowego aresztowania, a także skorzystanie z uprawnienia wymienionego w art. 182 § 1 kpk. W skrajnych wypadkach może to doprowadzić do umorzenia postępowania lub uniewinnienia sprawcy.

Należy także zauważyć, że sprawcami przemocy są często osoby, które jako jedyne w danej rodzinie osiągają stałe dochody i nierzadko są obciążone obowiązkiem alimentacyjnym. W związku z tym ich aresztowanie może pociągać za sobą szczególnie ciężkie skutki dla rodziny, co także może powodować podejmowanie przez pokrzywdzonych wysiłków w celu uwolnienia sprawcy od odpowiedzialności karnej. Dlatego też funkcjonariusz zwracający się do prokuratora o wystąpienie z wnioskiem o zastosowanie tego środka zapobiegawczego, lub sąd go stosujący, powinien mieć na względzie art. 259 § 1 pkt 2 kpk mówiący o tym, iż jeżeli szczególne względy nie stoją temu na przeszkodzie, należy odstąpić od tymczasowego aresztowania, gdy pozbawienie wolności pociągałoby wyjątkowo ciężkie skutki dla oskarżonego lub jego najbliższej rodziny.

Powyższe uwagi pozwalają na sformułowanie tezy, że tymczasowe aresztowanie wobec sprawcy przemocy domowej można zastosować w czterech przypadkach. Po pierwsze – w sytuacji wyjątkowo brutalnej przemocy, skutkującej popełnieniem przestępstwa zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat (w szczególności znęcanie się ze szczególnym okrucieństwem bądź gdy skutkiem było targnięcie się pokrzywdzonego na swoje życie – art. 207 § 2 lub 3 kk, dokonanie lub usiłowanie zabójstwa – art. 148 kk, dokonanie

ciężkiego uszkodzenia ciała – art. 156 § 1 bądź 3 kk). Po drugie – kiedy zachodzi uzasadniona obawa ucieczki bądź ukrywania się podejrzanego. Po trzecie – gdy istnieje uzasadniona obawa, że sprawca nie będzie respektował nakazu opuszczenia lokalu bądź zakazu kontaktowania się z pokrzywdzonym i innymi osobami, a zwłaszcza gdy może się dopuszczać kolejnych aktów agresji i popełni następne ciężkie przestępstwo. Dopuszczalne jest także występowanie z wnioskiem o tymczasowe aresztowanie, gdy wobec sprawcy były już stosowane wolnościowe środki zapobiegawcze, które nie zabezpieczyły prawidłowego toku postępowania i nie zapewniły bezpieczeństwa ofierze przemocy. Chodzi o takie sytuacje, gdy sprawca pomimo nakazu opuszczenia lokalu i zakazu kontaktu z pokrzywdzonym nachodził go w mieszkaniu, usiłował wedrzeć się do lokalu, zaczepiał osobę dotkniętą przemocą w miejscach publicznych, dopuścił się kolejnych zachowań wyczerpujących znamiona przemocy, groził popełnieniem kolejnych przestępstw bezpośrednio bądź za pomocą środków komunikowania się na odległość albo w inny sposób niepokoił ofiarę. Przy tym należy mieć na względzie zachowania intencjonalne, a nie przypadkowy kontakt np. na ulicy czy w sklepie.

Biorąc powyższe pod uwagę, trzeba wskazać, że w postępowaniu karnym podstawowym sposobem oddzielenia sprawcy przemocy od osoby nią dotkniętej jest kombinacja dwóch stosowanych łącznie wolnościowych środków zapobiegawczych, tj. oddania podejrzanego pod dozór Policji, połączonego z wymienionymi w art. 275 § 2 kpk ograniczeniami jego swobody, oraz nakazu opuszczenia przez niego lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, orzeczonego w trybie art. 275 § 3 kpk bądź art. 275a § 1 kpk.

### Dozór Policji

Jak mówi art. 275 § 1 kpk, tytułem środka zapobiegawczego można oddać oskarżonego pod dozór Policji, a oskarżonego żołnierza – pod dozór przełożonego wojskowego.

Zgodnie z art. 275 § 2 kpk, oddany pod dozór ma obowiązek stosowania się do wymagań zawartych w postanowieniu sądu lub prokuratora. Obowiązek ten może polegać na zakazie opuszczenia określonego miejsca pobytu, zgłaszaniu się do organu dozoru w określonych odstępach czasu, zawiadomianiu go o zamierzonym wyjeździe oraz o terminie powrotu, zakazie kontaktowania się z pokrzywdzonym lub z innymi osobami, zakazie zbliżania się do określonych osób na wskazaną odległość, zakazie przebywania w określonych miejscach, a także na innych ograniczeniach swobody oskarżonego, niezbędnych do wykonywania dozoru. W ocenie autorów przepis ten pozwala na elastyczne kształtowanie obowiązków nakładanych na sprawcę w ramach wykonania środka zapobiegawczego, w zależności od charakteru popełnionego przestępstwa oraz sytuacji osobistej i rodzinnej zarówno jego, jak i pokrzywdzonych. W ramach oddania pod dozór Policji w szczególności można orzec wobec podejrzanego zakaz zbliżania się i kontaktowania z pokrzywdzonym, a także ze wszystkimi osobami wspólnie z nim zamieszkującymi. Ma to kapitalne znaczenie w sytuacji, gdy pokrzywdzoną przestępstwem znęcania jest np. żona (konkubina) sprawcy, ale nie ich wspólne dzieci. Ograniczenie osób objętych zakazem zbliżania się czy też kontaktu wyłącznie do pokrzywdzonej powodowałoby faktyczną niemożność wykonywania tego środka. Sprawca bowiem poprzez dzieci miałby praktycznie nieograniczone możliwości oddziaływania na osobę dotkniętą przemocą i mógłby pod pozorem potrzeby kontaktów z dziećmi pozostawać w bezpośrednim pobliżu pokrzywdzonej. Na pewno taka sytuacja nie zapewniałaby osobie chronionej bezpieczeństwa i nie zabezpieczałaby jej interesów.

Jeżeli zachodzą przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej na szkodę osoby najbliższej albo innej osoby zamieszkującej wspólnie ze sprawcą, zamiast tymczasowego aresztowania można zastosować dozór pod warunkiem, że oskarżony w wyznaczonym terminie opuści lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym oraz określi miejsce swojego pobytu (art. 275 § 2–3 kpk). Powyższy środek może być zastosowany przez prokuratora, a w postępowaniu sądowym przez sąd w razie zaistnienia przesłanek opisanych w art. 258 § 1 pkt 1 i 2 kpk oraz w wypadku ciężkich występów popełnionych wobec osoby najbliższej wspólnie zamieszkującej, których górna granica ustawowego zagrożenia karą wynosi co najmniej 8 lat (np. art. 156 § 1 pkt 1 i 2 kk).

Jednakże środek opisany w art. 275 § 3 kpk, tj. dozór warunkowy, należy stosować ze szczególną rozważą, gdyż nie zawsze może on skutecznie zapewnić bezpieczeństwo pokrzywdzonemu i małoletnim dzieciom. Istotne jest określenie terminu, w jakim sprawca przemocy ma opuścić wspólnie zajmowany lokal. Przez okres od ogłoszenia postanowienia o zastosowaniu tego środka do opuszczenia lokalu w wyznaczonym przez organ wydający postanowienie czasie sprawca może pozostawać we wspólnym lokalu. De facto więc może on w dalszym ciągu oddziaływać na osoby dotknięte przemocą i nakłaniać do zmiany postawy procesowej. Istnieje także ryzyko dalszych agresywnych działań ze strony sprawcy. Środka tego nie powinno się więc stosować w razie obawy powrotu sprawcy do przestępnych zachowań.

W takich wypadkach należy stosować nakaz okresowego opuszczenia przez oskarżonego (podejrzanego) lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, ze skutkiem konieczności jego natychmiastowego wykonania, lepiej chroniący osoby dotknięte przemocą przed dalszym krzywdzeniem.

Co więcej – przesłanki do zastosowania dozoru warunkowego, tj. opuszczenie przez sprawcę zajmowanego wspólnie lokalu i określenie nowego miejsca pobytu, muszą być spełnione jednocześnie. Zgodnie ze stanowiskiem M. Żbikowskiej, wyrażonym w artykule pt. *Warunkowy dozór Policji*, aby prokurator lub sąd mógł skorzystać z instytucji przewidzianej w art. 275 § 3 kpk, konieczne jest: opuszczenie przez oskarżonego lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w wyznaczonym terminie oraz określenie miejsca swojego pobytu. Warunki te – dla swej skuteczności – powinny być spełnione łącznie. Oznacza to, że nie jest wystarczające jedynie opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z ofiarą przemocy, albowiem dla faktycznej kontroli sprawowanej w ramach dozoru Policji niezbędna jest znajomość przez organy procesowe nowego miejsca pobytu oskarżonego<sup>11</sup>. Skorzystanie z dyspozycji art. 275 § 3 kpk nie będzie więc możliwe, jeżeli sprawca nie określi niezwłocznie – najpóźniej podczas przesłuchania poprzedzającego zastosowanie środka – dokąd się uda w razie oddania w tym trybie pod dozór Policji. W praktyce więc stosowanie tej instytucji prawnej będzie obejmowało przede wszystkim osoby przebywające w pobliżu członków innej bliskiej (niezamieszkującej wspólnie) rodziny.

### **Nakaz okresowego opuszczenia przez oskarżonego (podejrzanego) lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym**

Tytułem środka zapobiegawczego można nakazać oskarżonemu o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej okresowe opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnie-

niem takiego przestępstwa groził. W postępowaniu przygotowawczym środek ten stosuje się na wniosek Policji albo z urzędu (art. 275a § 1–2 kpk).

Zgodnie z art. 275a § 3 kpk, jeżeli wobec oskarżonego, zatrzymanego na podstawie art. 244 § 1a<sup>12</sup> lub 1b<sup>13</sup> kpk, zachodzą podstawy do zastosowania środka zapobiegawczego przewidzianego w art. 275a § 1 kpk (tj. okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym), Policja niezwłocznie, nie później niż przed upływem 24 godzin od chwili zatrzymania, występuje z wnioskiem do prokuratora o zastosowanie tego środka zapobiegawczego; wniosek powinien być rozpoznany przed upływem 48 godzin od chwili zatrzymania oskarżonego. Powyższy środek stosuje się na okres nie dłuższy niż 3 miesiące. Jeżeli nie ustały przesłanki jego stosowania, sąd pierwszej instancji właściwy do rozpoznania sprawy, na wniosek prokuratora, może przedłużyć jego stosowanie na dalsze okresy, nie dłuższe niż 3 miesiące (art. 275a § 4 kpk). Wydając postanowienie o nakazie okresowego opuszczenia przez oskarżonego lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, można, na wniosek oskarżonego, wskazać mu miejsce pobytu w placówkach zapewniających miejsca noclegowe. Placówkami wskazanymi do umieszczenia oskarżonego nie mogą być placówki pobytu ofiar przemocy w rodzinie (art. 275a § 5 kpk). Warto przy tym zaznaczyć, że „samodzielnym lokalem mieszkalnym”, w rozumieniu ustawy, jest wydzielona trwałymi ścianami w obrębie budynku izba lub zespół izb przeznaczonych na stały pobyt ludzi, które wraz z pomieszczeniami pomocniczymi służą zaspokajaniu ich potrzeb mieszkaniowych. Przepis ten stosuje się odpowiednio również do samodzielnych lokali wykorzystywanych zgodnie z przeznaczeniem na cele inne niż mieszkalne. Do lokalu mogą przynależeć, jako jego części składowe, pomieszczenia, choćby nawet do niego bezpośrednio nie przylegały lub były położone w granicach nieruchomości gruntowej poza budynkiem, w którym wyodrębniono dany lokal, a w szczególności: piwnica, strych, komórka, garaż, zwane dalej „pomieszczeniami przynależnymi” (art. 2 ust. 2 i 4 ustawy o własności lokali<sup>14</sup>). Przy czym bez znaczenia jest status prawny i tytuł do zamieszkania w takim lokalu<sup>15</sup>. Powyższe oznacza, że nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym można stosować także wobec jedynych właścicieli czy też współwłaścicieli takich lokali i również w takich sytuacjach, gdy pokrzywdzeni przestępstwem popełnionym z użyciem przemocy nie mają do nich tytułu prawnego (np. konkubina wyłącznego właściciela lokalu czy też żona sprawcy, który prawo własności uzyskał przed zawarciem związku małżeńskiego i lokal stanowi jego majątek odrębny).

Co bardzo istotne – na możliwość zastosowania nakazu opuszczenia lokalu nie ma żadnego wpływu fakt zameldowania sprawcy w lokalu, z którego w ramach tego środka jest usuwany. Zameldowanie jest jedynie czynnością materialno-techniczną, określoną w art. 28 ust. 4 ustawy o ewidencji ludności<sup>16</sup>, i poświadcza pobyt danej osoby w lokalu oraz prawo przebywania w nim. W żaden sposób nie kreuje ono tytułu prawnego do władania nieruchomością, tym bardziej nie będzie ono ograniczać możliwości usunięcia sprawcy przemocy z miejsca pobytu. Fakt zastosowania wobec sprawcy przemocy środka zapobiegawczego w postaci nakazu opuszczenia lokalu w postępowaniu karnym nie będzie natomiast mógł stanowić wystarczającej podstawy wymeldowania go z miejsca pobytu stałego w myśl art. 35 ustawy o ewidencji ludności. Do tego bowiem wymagana jest dobrowolność jego opuszczenia bądź prawomocne orzeczenie pozbawiające możliwości korzystania z danego lokalu trwale lub w dłuższym czasie. Zgodnie m.in. z wyrokiem Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 19 maja 2016 r.: „prawomocny wyrok sądu powszechnego orze-

## NAKAZ OKRESOWEGO OPUSZCZENIA LOKALU ZAJMOWANEGO WSPÓLNIE Z POKRZYWDZONYM

kający eksmisję potwierdza zaistnienie przesłanki «opuszczenia miejsca pobytu stałego»<sup>17</sup>.

W związku z powyższym należy uznać, że możliwość wymeldowania sprawcy przemocy w rodzinie zajdzie w szczególności wówczas, gdy opuści miejsce pobytu stałego w związku ze skazaniem go za przestępstwo i orzeczeniem wobec niego nakazu okresowego opuszczenia lokalu, określonego w art. 41a § 2 kk, bądź też zobowiązaniem go do opuszczenia lokalu w związku z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności w myśl art. 72 § 1 pkt 7b kk, jak również gdy wobec sprawcy zostanie orzeczony nakaz opuszczenia lokalu przez sąd właściwy do spraw cywilnych w trybie art. 11a ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie<sup>18</sup> i sprawca zastosuje się do niego dobrowolnie bądź zostanie wykonana egzekucja tego obowiązku<sup>19</sup>.

Konieczne jest wskazanie, iż wydanie wobec sprawcy przemocy nakazu opuszczenia lokalu w trybie art. 275a kpk w żaden sposób nie ogranicza prawa dysponowania nim, jeżeli sprawca jest jedynym właścicielem. Czasowo tylko pozbawia prawa do korzystania z tego lokalu, a nie zakazuje np. jego odsprzedaży czy rozporządzenia na wypadek śmierci. Możliwe jest zatem zawarcie przez sprawcę umowy sprzedaży spornego lokalu także w trakcie stosowania wobec niego środków zapobiegawczych i wbrew woli (czy też nawet bez wiedzy) pokrzywdzonego. W takim przypadku, zdaniem autorów, należałoby rozważyć, czy zachowanie sprawcy przemocy w rodzinie, sprzedającego lokal, z którego został usunięty postanowieniem prokuratora bądź wyrokiem sądu, a w którym pozostają osoby dotknięte przemocą z jego strony, nie narusza art. 5 i art. 58 § 2 kc<sup>20</sup>. Takie działanie, obliczone na przysporzenie dodatkowych dolegliwości pokrzywdzonym, stanowi swoistą zemstę z jego strony, może być oceniane jako sprzeczne z zasadami współżycia społecznego nadużycie uprawnień właścicielskich. Jednakże stwierdzenie nieważności takiej umowy, zdaniem autorów, wymagałoby wystąpienia z powództwem cywilnym przez osobę mającą w tym interes prawny bądź przez prokuratora.

Należy się zgodzić ze stanowiskiem Tomasza Grzegorzycy<sup>21</sup>, że ograniczenie prawa własności poprzez czasowe uniemożliwienie sprawcy przemocy możliwości korzystania z należącego do niego lokalu nie narusza Konstytucji RP<sup>22</sup>, ta bowiem dopuszcza stosowanie takich ograniczeń w wypadkach i w trybie wskazanych w ustawie. Zgodnie z poglądem tego autora, omawiany środek bezsprzecznie ingeruje w konstytucyjne prawo do własności, o którym mowa w art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, ale stosownie do art. 64 ust. 3 Konstytucji RP dopuszczalne są ustawowe ograniczenia tego prawa, o ile nie naruszają one jego istoty. W literaturze<sup>23</sup> wskazuje się, że określony w art. 275a § 1 kpk nakaz opuszczenia przez oskarżonego lokalu (także objętego prawem własności lub współwłasnością) nie pozbawia go tego prawa oraz dysponowania nim i czerpania z niego pożytków, lecz jedynie ogranicza go w zakresie korzystania z niego, zatem nie pozostaje on w sprzeczności także z EKPC<sup>24</sup>. Zaletami powyższego środka zapobiegawczego są: szybkość, natychmiastowa wykonalność i brak konieczności podejmowania przez pokrzywdzonego czynności organizacyjnych bądź ponoszenia kosztów.

Nakaz okresowego opuszczenia lokalu (art. 275a § 1 kpk) jest stosowany w toku postępowania karnego przez prokuratora, a w postępowaniu sądowym – po zaistnieniu okoliczności uzasadniających jego zastosowanie – przez sąd. Ta ostatnia sytuacja występuje jednak stosunkowo rzadko. W przeważającej większości tego rodzaju środek zapobiegawczy stosuje prokurator w postępowaniu przygotowawczym w następstwie zawiadomienia o przestępstwie i zebrania materiału dowodowego uzasadniającego zaistnienie przesłanek uprawniających do wydania stosownego postanowienia.

Nie jest więc wymagane – jak w przypadku art. 11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie – sporządzanie przez pokrzywdzonego bądź jego pełnomocnika wniosku o zobowiązanie przez sąd sprawcy do opuszczenia lokalu. Nie jest wymagane wykazywanie przez ofiarę przemocy inicjatywy dowodowej – ta bowiem należy do Policji i prokuratora. Decyzja o zastosowaniu tego środka zapobiegawczego musi być podjęta w terminie 48 godzin od chwili zatrzymania sprawcy.

Ciężar wykonania tego środka spoczywa na sprawcy, to on jest zobowiązany zachować się zgodnie z treścią nałożonego nań obowiązku. Dzięki temu nie jest konieczne uzyskiwanie przez osobę dotkniętą przemocą tytułu wykonawczego czy przeprowadzenie postępowania egzekucyjnego i angażowanie komornika w czynności. Konsekwencją niewykonania tego środka, w szczególności próby powrotu do lokalu zajmowanego z pokrzywdzonym czy jego nachodzenia, stanowi tymczasowe aresztowanie podejrzanego.

Ze względu na przepis dotyczący doręczenia korespondencji na ostatni znany adres pobytu, sprawca powinien wskazać, gdzie teraz będzie przebywać – może to być noclegownia czy hotel. Z obserwacji zachowania sprawców przemocy, wobec których zastosowano omawiany środek, można wysnuć wniosek, że na czas jego obowiązywania udają się oni do niezamieszkującej wspólnie rodziny bądź znajomych.

Algorytm postępowania Policji w przypadku stwierdzenia, iż sprawca przemocy nie stosuje się do wymogów określonych w postanowieniu o zastosowaniu środka zapobiegawczego, został przedstawiony w piśmie Dyrektora Biura Prewencji i Ruchu Drogowego Komendy Głównej Policji<sup>25</sup>. Stwierdzono w nim, że w przypadku niestosowania się sprawcy przemocy do zastosowanego środka zapobiegawczego Policja powinna wnieść o jego zmianę na bardziej skuteczny. Każdy przypadek ujawnienia okoliczności niestosowania się podejrzanego do zastosowanego środka zapobiegawczego należy udokumentować w notatce urzędowej, a następnie kierownik jednostki organizacyjnej Policji powinien wystąpić do prokuratora bądź sądu o zmianę środka zapobiegawczego na surowszy.

W przypadku zgłoszenia Policji, że pomimo zastosowania przez sąd rejonowy środka zapobiegawczego (przed wydaniem wyroku przez sąd) na podstawie art. 275a § 1 kpk osoba stosująca przemoc nie chce dobrowolnie opuścić lokalu, bądź po opuszczeniu samowolnie do niego powróci, organ Policji powinien wystąpić z wnioskiem do prokuratora, aby ten złożył do sądu wniosek o zastosowanie środka surowszego (tymczasowego aresztowania).

### Konsekwencje niezastosowania się przez sprawcę przemocy do nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego z pokrzywdzonym orzeczonego w wyroku skazującym oraz w postępowaniu cywilnym

W sytuacji, gdy osoba skazana nie chce dobrowolnie opuścić lokalu mimo wydania wyroku z orzeczonym nakazem opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, znaczenie ma fakt, czy wyrok jest konsekwencją postępowania cywilnego, czy karnego. W przypadku, gdy orzeczenie nakazu opuszczenia lokalu zostało wydane w postępowaniu cywilnym i osoba nie stosuje się do niego, uprawniony powinien złożyć do komornika wniosek o egzekucję sądowego postanowienia o obowiązku opuszczenia lokalu wydanego na podstawie art. 11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. W przypadku wykonania tego postanowienia, a następnie powrotu do lokalu przez sprawcę przemocy, Policja zobowiązuje osobę do jego opuszczenia (może użyć środków przymusu bezpośredniego) i może wszcząć postępowanie przygotowawcze w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa opisanego w art. 193 kk.

W sytuacji, gdy nakaz opuszczenia lokalu był orzeczony jako środek karny wskazany w art. 41a § 1 lub § 2 kk, należy wszcząć postępowanie przygotowawcze z uwagi na podejrzenie popełnienia przestępstwa z art. 244 kk.

Jeżeli nakaz opuszczenia lokalu ma charakter obowiązku probacyjnego<sup>26</sup>, Policja powinna poinformować kuratora sądowego o niestosowaniu się skazanego do obowiązków, a kurator powinien wystąpić do sądu z wnioskiem o zarządzenie wykonania kary<sup>27</sup>. Natomiast jeśli sprawca przemocy w rodzinie opuści mieszkanie, ale pozostanie za drzwiami, na korytarzu lub za ogrodzeniem posesji i nie uda się do miejsca zamieszkania wskazanego przez sąd (osoba ta jest spokojna, nie krzyczy, nie wyzywa, nie niszczy mienia), w przypadku gdy nakaz opuszczenia lokalu był obowiązkiem probacyjnym, Policja powinna wystąpić do kuratora sądowego, który może złożyć na podstawie art. 72 § 2 kk wniosek do sądu o modyfikację obowiązku probacyjnego. W pozostałych sytuacjach należy pouczyć sprawcę przemocy w rodzinie, iż jego zachowanie może wyczerpywać znamiona przestępstw spenalizowanych w art. 190a kk (stalking) albo art. 207 kk (przemoc psychiczna).

Biuro Prewencji i Ruchu Drogowego, odpowiadając na pytanie, jaki podmiot jest odpowiedzialny za przewiezienie osoby, której sąd nakazał opuścić mieszkanie, do nowego miejsca zamieszkania określonego przez sąd, wskazało, że nie ma podstaw prawnych, aby tę czynność wykonywała Policja. Jednakże zaznaczyło, iż ustawodawca w żadnym przepisie nie wskazuje podmiotu zobowiązanego do wykonania tej czynności<sup>28</sup>.

### Brak konieczności udziału oskarżonego w postępowaniu przed sądem

W aktualnym stanie prawnym postępowanie sądowe w większości spraw, w szczególności o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, może się odbyć bez udziału oskarżonego. W myśl art. 374 § 1 kpk zdanie pierwsze, oskarżony ma prawo brać udział w rozprawie. Oznacza to, że ustawodawca uznał jego prawo do obrony w postępowaniu sądowym za uprawnienie, a nie obowiązek. Skutkiem tego oskarżonemu zostanie przesłane zawiadomienie o terminie rozprawy, a nie wezwanie.

Sąd ma prawo uznać obecność oskarżonego za obowiązkową (art. 374 § 1 kpk zdanie drugie) i wezwać go na rozprawę, jednakże z obserwacji autorów wynika, że takie sytuacje mają miejsce stosunkowo rzadko. Jedynie w sprawach o zbrodnie (przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata bądź karami surowszymi; w sprawach o przestępstwa związane z przemocą w rodzinie będą to przede wszystkim sprawy o zabójstwo) oskarżony musi być obecny przede wszystkim przy odczytaniu aktu oskarżenia i zostać pouczony o swoich uprawnieniach i obowiązkach w postępowaniu sądowym oraz mieć możliwość złożenia wyjaśnień (art. 374 § 2 kpk w zw. z art. 385 i 386 kpk). Jeżeli oskarżony opuści swoje miejsce zamieszkania i nie poda nowego adresu, to zwrot zawiadomienia po podwójnym awizowaniu uznaje się za jego doręczenie i sprawa może się toczyć pod jego nieobecność, co oznacza, że może się nie dowiedzieć o wyroku w terminie przewidzianym do wniesienia apelacji. W praktyce znaczna część rozpraw odbywa się bez udziału oskarżonych.

### Wnioski i rekomendacje dla podmiotów zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie

W razie powzięcia uzasadnionego podejrzenia zaistnienia przemocy w rodzinie przez przedstawicieli jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty i ochrony zdrowia

w toku wykonywania przez nich obowiązków służbowych lub zawodowych, zobowiązani są oni do wszczęcia procedury „Niebieskie Karty”<sup>29</sup>.

Funkcjonariusz Policji jest zobowiązany do przeprowadzenia na miejscu zdarzenia, w wypadkach niecierpiących zwłoki, czynności procesowych w niezbędnym zakresie, w granicach koniecznych do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa – w trybie art. 308 kpk – w razie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa ściganego z urzędu.

W tym miejscu na przypomnienie zasługuje również fakt, iż izolacji sprawcy przemocy w rodzinie od osoby pokrzywdzonej służy również, poza regulacjami zawartymi w Kodeksie postępowania karnego, art. 15a ustawy o Policji<sup>30</sup>, zgodnie z którym funkcjonariusz Policji ma prawo zatrzymania sprawców przemocy w rodzinie stwarzających bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego w trybie określonym w art. 15 tej ustawy. Jeśli chodzi o przedstawicieli wyżej wymienionych podmiotów, to w razie podejmowania interwencji w środowisku rodziny, wobec której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą, i powzięcia w toku tych działań podejrzenia popełnienia przestępstwa ściganego z urzędu na szkodę członka rodziny należałoby niezwłocznie wezwać na miejsce patrol Policji i nie dopuścić w tym czasie do zatarcia śladów i dowodów, m.in. poprzez zabezpieczenie tego miejsca przed dostępem uczestników zdarzenia, osób postronnych. Natomiast po przyjeździe policjantów powinno nastąpić przekazanie im wszystkich posiadanych informacji o zdarzeniu. Należy jednakże pamiętać, że bezwzględne pierwszeństwo przed wszystkimi innymi działaniami ma zapewnienie bezpieczeństwa osobie pokrzywdzonej, w tym udzielenie jej pierwszej pomocy bądź spowodowanie objęcia jej opieką medyczną. Zaniechanie tego może skutkować odpowiedzialnością za popełnienie przestępstwa z art. 162 § 1 kk, stanowiącego, że: „Kto człowiekowi znajdującemu się w położeniu grożącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu nie udziela pomocy, mogąc jej udzielić bez narażenia siebie lub innej osoby na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”.

W razie konieczności złożenia zawiadomienia o przestępstwie, powinno ono zostać złożone nie przez osobę, która w toku wykonywanych zadań służbowych powoźmie uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, a przez instytucję państwową czy samorządową, której pracownikiem jest ta osoba. Wówczas podstawą złożenia doniesienia będzie także art. 304 § 2 kpk. Skutkiem powyższego, w myśl art. 306 § 1 pkt 2 kpk, instytucja składająca zawiadomienie o przestępstwie ma prawo złożyć zażalenie na postanowienie o odmowie wszczęcia śledztwa, a na mocy art. 306 § 1a pkt 2 kpk – na postanowienie o umorzeniu śledztwa. Należy zwrócić w tym miejscu uwagę na nieprecyzyjność uregulowań ustawowych (i celowość zmian przepisów w tym zakresie) dotyczących statusu zespołu interdyscyplinarnego ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie – w razie złożenia przez taki podmiot zawiadomienia o przestępstwie. Zgodnie z art. 9b ust. 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, zadaniem zespołu interdyscyplinarnego jest integrowanie i koordynowanie działań przedstawicieli podmiotów wchodzących w jego skład oraz specjalistów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności przez:

- 1) diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie;
- 2) podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku;
- 3) inicjowanie interwencji w środowisku dotkniętym przemocą w rodzinie;



## WNIOSKI I REKOMENDACJE DLA PODMIOTÓW ZAJMUJĄCYCH SIĘ PRZECIWDZIAŁANIEM PRZEMOCY W RODZINIE

- 4) rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym;
- 5) inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc w rodzinie.

Z kolei w myśl art. 12 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych lub zawodowych powzięły podejrzenie o popełnieniu ściganego z urzędu przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie, niezwłocznie zawiadamiają o tym Policję lub prokuratora. Natomiast w myśl art. 9c ust. 1 omawianej ustawy członkowie zespołu interdyscyplinarnego oraz grup roboczych w zakresie niezbędnym do realizacji zadań, o których mowa w art. 9b ust. 2 i 3 ustawy, mogą przetwarzać dane osób dotkniętych przemocą w rodzinie i osób stosujących przemoc w rodzinie, dotyczące: stanu zdrowia, nałogów, skazań, orzeczeń o ukaraniu, a także innych orzeczeń wydanych w postępowaniu sądowym lub administracyjnym, bez zgody i wiedzy osób, których dane te dotyczą.

To ostatnie uprawnienie pozwala na zbieranie wszystkich informacji dotyczących sprawcy i osoby dotkniętej przemocą i umieszczenie ich w prowadzonej dokumentacji, która później może być ujęta w zawiadomieniach o popełnieniu przestępstwa. Jest ono przyznane w znacznie szerszym zakresie niż uprawnienia do przetwarzania danych osobowych wynikające z ustaw regulujących podstawowe obowiązki zawodowe podmiotów wchodzących w skład zespołu. W związku z tym intencją ustawodawcy było, aby to właśnie zespół interdyscyplinarny samodzielnie kierował zawiadomienia o przestępstwie ściganym z urzędu popełnionym na szkodę osoby najbliższej wspólnie zamieszkującej, w razie stwierdzenia podejrzenia popełnienia takiego przestępstwa. Konsekwencją złożenia przez zespół interdyscyplinarny zawiadomienia o przestępstwie powinno być przyznanie mu w sposób jednoznaczny prawa do złożenia zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia bądź umorzeniu postępowania, analogicznie do uprawnień instytucji państwowych i samorządowych przyznanych na mocy art. 306 § 1 pkt 2 kpk i art. 306 § 1a pkt 2 kpk.

Z uwagi na brak spójnych uregulowań przesądzających o pozycji omawianego podmiotu w postępowaniu karnym, jak wynika z obserwacji autorów, praktyka organów procesowych w tej materii jest niejednolita. Część z nich, dostrzegając opisaną powyżej rolę oraz szczególne uprawnienia zespołów interdyscyplinarnych, przyznaje im prawo do składania zażaleń na postanowienia o odmowie wszczęcia bądź umorzeniu postępowania. Jednakże można zetknąć się ze stanowiskiem, że zespół ten nie jest uprawniony do składania środków odwoławczych, albowiem nie ma osobowości prawnej i w związku z tym nie może być traktowany jako „instytucja samorządowa, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie”, której dotyczy art. 306 § 1a pkt 2 kpk.

Przytaczane w niniejszym artykule argumenty nakazują opowiedzenie się za stanowiskiem uznającym zespół interdyscyplinarny ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie za podmiot uprawniony do złożenia zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia bądź umorzeniu postępowania w sprawie o przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby najbliższej wspólnie zamieszkującej ze sprawcą. Jednakże w celu ujednoczenia praktyki i usunięcia wyżej opisanych sprzeczności należałoby przyjąć rozwiązanie tego problemu na szczeblu ustawowym poprzez np. uzupełnienie art. 9b ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie przez dodanie punktu mówiącego o uprawnieniu zespołu interdyscyplinarnego do samodzielnego składania zawiadomień o przestępstwie i składania zażaleń na postanowienia o odmowie wszczęcia bądź umorzeniu śledztwa lub dochodzenia. Niezależnie od powyższego postulatu warto zapamiętać, że większość przestępstw z użyciem przemocy jest w myśl przepisów

Kodeksu karnego ściganą z urzędu, czyli niezależnie od woli osoby pokrzywdzonej. Ten tryb prawnokarnej reakcji jest przyjętą w polskim ustawodawstwie regułą, co wynika z treści art. 9 § 1 Kodeksu postępowania karnego. W myśl tego przepisu organy procesowe prowadzą postępowanie i dokonują czynności z urzędu, chyba że ustawa uzależnia je od wniosku określonej osoby, instytucji lub organu albo od zezwolenia władzy.

Jeżeli więc w artykule Kodeksu karnego opisującego dane przestępstwo bądź w rozdziale, w którym tenże przepis się znajduje, nie ma wyraźnego wskazania, że ściganie tego czynu odbywa się z oskarżenia prywatnego bądź na wniosek osoby uprawnionej do jego złożenia (najczęściej pokrzywdzonego), oznacza to, że opisane zachowanie przestępne jest ścigane z urzędu i organ procesowy, który powziął informację o podejrzeniu jego popełnienia, z własnej inicjatywy przeprowadzi postępowanie karne. Należy mieć na uwadze fakt, że jeśli zachowanie sprawcy wypełnia znamiona przestępstwa znęcania fizycznego lub psychicznego nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, to czyn ten – określony w art. 207 § 1 kk – objęty został ściganiem w trybie publicznoskargowym, a osoba dopuszczająca się go podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Zgodnie z § 2 tegoż artykułu, jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. Natomiast § 3 art. 207 mówi, że jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

Oczywiście nie jest to jedyny przepis wymieniony w katalogu artykułów karnych, na podstawie którego sprawca przemocy w rodzinie może w obowiązującym systemie prawnym ponieść odpowiedzialność karną, ale ma on najpowszechniejsze zastosowanie w sprawach z tej grupy przestępstw.

Tutaj warto przywołać przepis art. 304 § 1 i § 2 kpk, na podstawie którego: „Każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub Policję (...). Instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub Policję oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa (...)”.

Z powyższym przepisem koreluje art. 12 pkt 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, z którego wynika, iż osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych lub zawodowych powzięły podejrzenie o popełnieniu ściganego z urzędu przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie, niezwłocznie zawiadamiają o tym Policję lub prokuratora. Niezależnie jednak od obowiązków, które z mocy cytowanych przepisów ciąży na ich adresatach (którymi są w szczególności: pracownicy administracji, pomocy społecznej, służby zdrowia, oświaty, Policji, ale także sędziowie – zwłaszcza orzekający w wydziałach rodzinnych, kuratorzy sądowi, psychologowie, przedstawiciele organizacji pozarządowych), w wielu przypadkach warte rozważenia będzie podjęcie działań wykraczających poza ustawowy obowiązek denuncjacji przestępstw ściganych z urzędu i złożenie zawiadomień o czynach zabronionych ściganych na wniosek osoby pokrzywdzonej bądź też nawet z oskarżenia prywatnego. Chodzi tu zwłaszcza o sytuacje, gdy osoba doznająca przemocy z racji wieku, niepełnosprawności czy in-

nych obiektywnych czynników ma trudności z dotarciem do organów ścigania, bądź też, gdy czyny sprawcy zaliczające się do grupy przestępstw wnioskowych powtarzają się i popełniane są wobec osób wymagających szczególnej opieki ze strony instytucji państwowych i samorządowych (np. kradzieże dokonywane w sposób regularny przez osobę niepracującą i uzależnioną od alkoholu czy środków odurzających na szkodę rodziców pobierających świadczenia emerytalno-rentowe i pozbawianych przez sprawcę w ten sposób podstawowych środków utrzymania).

Na uwagę zasługuje także fakt, że prokurator na podstawie art. 60 § 1 kpk może objąć ściganiem z urzędu także przestępstwo prywatnoskargowe, uznając, że wymaga tego interes społeczny (szczególnie będzie to celowe w przypadku niektórych kategorii pokrzywdzonych, tj. dzieci bądź też osób starszych i niepełnosprawnych, lub w takich sytuacjach, jak: działanie sprawcy w miejscu publicznym, na oczach wielu osób czy o szczególnie poniżającym charakterze). Dlatego też zasadne będzie informowanie organów ścigania – przez przedstawicieli instytucji i podmiotów zawodowo zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie czy przez osoby, na których nie spoczywa obowiązek prawny takiego działania, a jedynie społeczny – o popełnieniu tego rodzaju czynów zabronionych, albowiem może to ułatwić dotarcie do tych organów tej grupy osób, które z uwagi na wiek czy stan zdrowia nie mogą w pełni samodzielnie dochodzić swoich praw. Niebagatelne znaczenie ma również udzielenie przez policjantów informacji osobom pokrzywdzonym przemocą o ich uprawnieniach i obowiązkach na jak najwcześniejszym etapie; jeszcze przed złożeniem zawiadomienia o przestępstwie.

Z kolei przedstawiciele instytucji samorządowych nie powinni zapominać o uprawnieniu do składania wniosków o stosowanie środków zapobiegawczych wobec sprawców przemocy w rodzinie (często znają sprawców przemocy z wcześniejszej pracy z daną rodziną, dzięki czemu posiadają wiedzę na temat ich zaburzeń, uzależnień czy też skłonności do agresji, dlatego formułując taką sugestię w zawiadomieniu o przestępstwie, mogą pomóc organom ścigania w podjęciu szybszych i trafnych działań wobec osób podejrzanych o przemoc).

Wprowadzone nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z 11 marca 2016 r. zmiany pozwalają na skuteczniejszą reakcję prawnokarną wobec sprawców przestępstw z użyciem przemocy na szkodę osób wspólnie z nimi zamieszkujących. Przywrócenie pełnej inicjatywy dowodowej sądu powinno ułatwiać dotarcie do prawdy obiektywnej, odtworzenie karygodnych zachowań sprawcy i prawidłowe ustalenie relacji łączących go z osobami dotkniętymi przemocą, w szczególności powinno pozwalać na wykluczenie przyjęcia, iż pomiędzy członkami rodziny istnieje konflikt, w którym obydwie strony są aktywne (co często jest argumentem podnoszonym przez sprawców w ramach linii obrony). Obecne regulacje umożliwiają dokumentowanie zjawiska przemocy praktycznie wszystkimi dostępnymi metodami i wprowadzenie do procesu każdego znanego dowodu. Przywrócenie kompetencji prokuratora do zatwierdzania wydawanych przez Policję postanowień o odmowie wszczęcia bądź umorzeniu postępowania pozwala na większą trafność tychże decyzji oraz na bardziej wnikliwe sprawdzenie, czy w postępowaniu zostały wyczerpane wszystkie możliwości dowodowe. Regulacje te zapewniają także skuteczniejszą ochronę praw osób dotkniętych przemocą domową.

## Podsumowanie

Obecny katalog środków zapobiegawczych z powodzeniem może być wykorzystany do szybkiego i skutecznego oddzielenia sprawców przemocy w rodzinie od osób dotkniętych skutkami

ich działań. Warunkiem koniecznym jednakże jest w tym przypadku szybka reakcja organów procesowych na zawiadomienie o przestępstwie, w szczególności zatrzymanie sprawcy i zebranie materiału dowodowego uprawdopodobniającego wypełnienie przez sprawcę znamion czynu zabronionego. Ponieważ opisane w art. 275 § 3 kpk i art. 275a kpk środki zapobiegawcze pozwalają na szybkie (w przypadku środka opisanego w art. 275a kpk – niezwłoczne) usunięcie sprawcy przemocy ze wspólnie zajmowanego z pokrzywdzonym lokalu, bez konieczności podejmowania przez osobę dotkniętą przemocą dodatkowych działań i nakładów, należy zachęcić przedstawicieli organów uprawnionych do jak najczęstszego korzystania z tych instytucji.

Celowe byłoby także wprowadzenie rozwiązań prawnych na poziomie ustawowym, normujących pozycję zespołu interdyscyplinarnego ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie w postępowaniu karnym, w szczególności jako instytucji uprawnionej do samodzielnego składania zawiadomień o przestępstwie i składania zażaleń na postanowienia o odmowie wszczęcia bądź umorzeniu postępowania. Takie rozwiązanie usunęłoby spory w zakresie formy przekazywania dokumentacji powstałej w toku realizacji procedury „Niebieskie Karty” oraz dopuszczalności zaskarżania przez ten podmiot decyzji kończących postępowanie przygotowawcze, co jeszcze skuteczniej chroniłoby interesy osób dotkniętych przemocą w postępowaniu karnym.

**Słowa kluczowe:** przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, środki zapobiegawcze, przemoc domowa, znowelizowana procedura karna, inicjatywa dowodowa sądu, pełnomocnicy w postępowaniu, pokrzywdzony, podejrzany

**Keywords:** counteracting domestic violence, preventive measures, domestic violence, amended criminal procedure, right of the court to adduce evidence, representatives in the proceeding, a victim, a suspect

<sup>1</sup> Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437).

<sup>2</sup> Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247) i ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396).

<sup>3</sup> Zob. Żakiewicz Adwokaci. Kancelaria Prawa Karnego i Gospodarczego, *Nowelizacja kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego 2016* [online], <https://www.zakiewicz-adwokaci.pl/a,45,nowelizacja-kodeksu-karnego-i-kodeksu-postepowania-karnego-2016.html> [dostęp: 22.01.2017 r.].

<sup>4</sup> Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2016 r. poz. 1749, z późn. zm.).

<sup>5</sup> Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 1997 r., V KKN 242/96, OSN „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 2, poz. 10.

<sup>6</sup> Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2016 r. poz. 1137).

<sup>7</sup> A. Bojańczyk, *Glosa do wyroku SN z dnia 10 maja 2002 r.*, WA 22/02. Teza 2 glosa, „Palestra” 2003, nr 7–8, s. 245, System Informacji Prawnej LEX.

<sup>8</sup> S. Steinborn, *Komentarz do art. 127a Kodeksu postępowania karnego*, System Informacji Prawnej LEX 40/2016.

<sup>9</sup> Sąd rejonowy będzie rozpoznawał prawie wszystkie sprawy o przestępstwa związane z przemocą w rodzinie, poza sprawami o przestępstwa wymienione w art. 148 kk.

<sup>10</sup> Środki zapobiegawcze zostały opisane w rozdziale 28 Kodeksu postępowania karnego (art. 249–277 kpk).

<sup>11</sup> M. Żbikowska, *Warunkowy dozór Policji*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 7–8, s. 19–33.

<sup>12</sup> Art. 244 § 1a kpk. Policja ma prawo zatrzymać osobę podejrzaną, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo

z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, a zachodzi obawa, że ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi (artykuł dodany przez art. 6 pkt 1 ustawy z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw – Dz. U. Nr 125, poz. 842, wszedł w życie z dniem 1 sierpnia 2010 r.).

<sup>13</sup> Art. 244 § 1b kpk. Policja zatrzymuje osobę podejrzaną, jeśli przestępstwo, o którym mowa w § 1a, zostało popełnione przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu, a zachodzi obawa, że ponownie popełni ona przestępstwo z użyciem przemocy wobec osoby wspólnie zamieszkującej, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi (artykuł dodany przez art. 6 pkt 1 ustawy z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, wszedł w życie z dniem 1 sierpnia 2010 r.).

<sup>14</sup> Ustawa z dnia 24 czerwca 1994 r. o własności lokali (Dz. U. z 2015 r. poz. 1892, z późn. zm.).

<sup>15</sup> L.K. Paprzycki, *Komentarz do art. 275a kpk – stan prawny 1.03.2013 r.*, Lex Omega.

<sup>16</sup> Ustawa z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności (Dz. U. z 2016 r. poz. 722, z późn. zm.).

<sup>17</sup> Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 19 maja 2016 r., sygn. IV SA/Po 853/15, LEX nr 2087624.

<sup>18</sup> Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2015 r. poz. 1390, z późn. zm.).

<sup>19</sup> Por. M. Janus, G. Wrona, *Komornik a opuszczenie lokalu przez sprawcę przemocy*, w: „Niebieska Linia” 2016, nr 5/106, s. 30–32.

<sup>20</sup> Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2017 r. poz. 459).

<sup>21</sup> T. Grzegorzczak, *Komentarz do art. 275a Kodeksu postępowania karnego*, stan prawny na dzień 10.04.2014, LEX 2014. Zob. K. Dudka, *Wpływ praw człowieka na stanowienie i stosowanie niezolacyjnych środków zapobiegawczych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2012, nr 1–2, s. 31–32.

<sup>22</sup> Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.).

<sup>23</sup> K. Dudka, *Wpływ praw człowieka na stanowienie i stosowanie niezolacyjnych środków zapobiegawczych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2012, nr 1–2, s. 31–32; K. Eichstaedt, w: B. Augustyniak, K. Eichstaedt, M. Kurowski, D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2013, s. 859.

<sup>24</sup> EKPCz – Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284, z późn. zm.).

<sup>25</sup> Pismo Dyrektora Biura Prewencji i Ruchu Drogowego Komendy Głównej Policji skierowane do Komendanta Wojewódzkiego Policji we Wrocławiu z dnia 4 marca 2016 r., stanowiące odpowiedź na pytanie dotyczące sposobu realizacji przez Policję postanowień sądu w sprawie nakazu opuszczenia lokalu przez członka rodziny stosującego przemoc w rodzinie (L.dz. Ep-815/548/16). Pismo to zostało rozesłane do wiadomości wszystkich komendantów wojewódzkich Policji, Komendanta Stołecznego Policji, Komendanta-Rektora Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie i komendantów szkół Policji.

<sup>26</sup> Zgodnie z art. 72 § 1 pkt 7b kk: „Zawieszając wykonanie kary, sąd zobowiązuje, a jeżeli orzeka środek karny, może zobowiązać skazanego do opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym”.

<sup>27</sup> Por. algorytm ujęty w piśmie Dyrektora Biura Prewencji i Ruchu Drogowego Komendy Głównej Policji.

<sup>28</sup> Tamże.

<sup>29</sup> Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. Nr 209, poz. 1245).

<sup>30</sup> Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2016 r. poz. 1782, z późn. zm.). Art. 15a ustawy o Policji został wprowadzony dyspozycją art. 4 ustawy z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw i obowiązuje od 1 sierpnia 2010 r.

#### Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2017 r. poz. 459).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2016 r. poz. 1782, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 24 czerwca 1994 r. o własności lokali (Dz. U. z 2015 r. poz. 1892).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2016 r. poz. 1749, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2016 r. poz. 1137).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2015 r. poz. 1390, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności (Dz. U. z 2016 r. poz. 722, z późn. zm.).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. Nr 209, poz. 1245).

#### Literatura

Bojańczyk A., *Glosa do wyroku SN z dnia 10 maja 2002 r.*, WA 22/02. Teza 2 glosa, „Palestra” 2003, nr 7–8, System Informacji Prawnej LEX.

Janus M., Wrona G., *Komornik a opuszczenie lokalu przez sprawcę przemocy*, „Niebieska Linia” 2016, nr 5/106.

Pismo z dnia 4 marca 2016 r. Dyrektora Biura Prewencji i Ruchu Drogowego Komendy Głównej Policji skierowane do Komendanta Wojewódzkiego Policji we Wrocławiu, stanowiące odpowiedź na pytanie dotyczące sposobu realizacji przez Policję postanowień sądu w sprawie nakazu opuszczenia lokalu przez członka rodziny stosującego przemoc w rodzinie (L.dz. Ep-815/548/16).

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 maja 1997 r., V KKN 242/96, OSN „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 2, poz. 10.

Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 19 maja 2016 r. IV SA/Po 853/15, LEX nr 2087624.

Żbikowska M., *Warunkowy dozór Policji*, w: „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 7–8.

#### Netografia

Steinborn S., *Komentarz do art. 127a kpk*, stan prawny 30.01.2016, Lex Omega.

Paprzycki L.K., *Komentarz do art. 275a kpk*, stan prawny 1.03.2013, Lex Omega.

Grzegorzczak T., *Komentarz do art. 275a kpk*, stan prawny 10.04.2014, Lex Omega.

Żakiewicz Adwokaci. Kancelaria Prawa Karnego i Gospodarczego, *Nowelizacja Kodeksu karnego i Kodeksu postępowania karnego 2016* [online], <https://www.zakiewicz-adwokaci.pl/a,45,nowelizacja-kodeksu-karnego-i-kodeksu-postepowania-karnego-2016.html> [dostęp: 22.01.2017 r.].

#### Summary

##### *Aspects of counteracting domestic violence in the light of the amended Criminal Procedure Code of 11 March 2016. Selected issues*

The article presents selected legal and penal aspects of counteracting domestic violence in the light of the amended Criminal Procedure Code of 11 March 2016. The study concerns the following issues: assumptions of the amended criminal procedure, right of the court to adduce evidence, involvement of representatives in the proceedings, appealing against the decisions on the refusal to initiate the proceeding or on its discontinuation, the procedure of issuing decisions on the refusal to start investigation or on its termination. The article attributes special attention to preventive measures of Polish legal system. It also answers the question: what can be a piece of evidence in the case concerning domestic violence? Moreover it includes recommendations and conclusions for bodies and institutions, the aim of which is counteracting domestic violence.

*Źródło: Joanna Łaszyn, WP*